

5. Uitgebreide soort bespreking.

5.1. Inleiding.

In dit eerste gedeelte van het najaarsverslag worden de Noordse Stormvogel, de Noordse en Grauwe Pijlstormvogel, het vaal Stormvogeltje, de Jan van Gent en de Eiderend uitgebreid besproken. De vier Stormvogelsoorten vertoonden zich deze herfst in uitzonderlijke hoge aantallen, waarbij vooral de Noordse Stormvogel tot recordhoogte reikte. In schril contrast hiermee werden van de Jan van Gent, eveneens een soort die zich vooral bij westelijke stormdepressies voor de kust pleegt te vertonen, in geen jaren zo weinig exemplaren gezien. De Eiderend was iets talrijker dan normaal. Met name de fraaie oktobertrek in het oostelijk Waddengebied werd dit najaar goed gedocumenteerd en verdiende om die reden een wat uitvoeriger beschrijving.

5.2. Noordse Stormvogel - *Fulmarus glacialis*

Voor de Noordse Stormvogel was najaar 1983 een absoluut topjaar. Nooit eerder werden zulke grote aantallen gezien. Tabel 1 laat voor de jaren 1974 tot en met 1983 zowel het aantal waargenomen exemplaren in het najaar als het totaal uurgemiddelde zien. Duidelijk blijkt dat in najaar 1983 ruim twee maal zoveel Noordse Stormvogels werden gezien dan in alle voorgaande herfstten tezamen. Ook het uurgemiddelde lag met ruim 6 vogels per uur zeer hoog (in andere jaren werd nooit meer dan één exemplaar per uur gezien).

year	'74	'75	'76	'77	'78	'79	'80	'81	'82	'83
n.	123	32	134	2138	1054	743	1094	189	101	11405
n/hour	.08	.02	.08	.99	.40	.36	.59	.11	.07	6.27

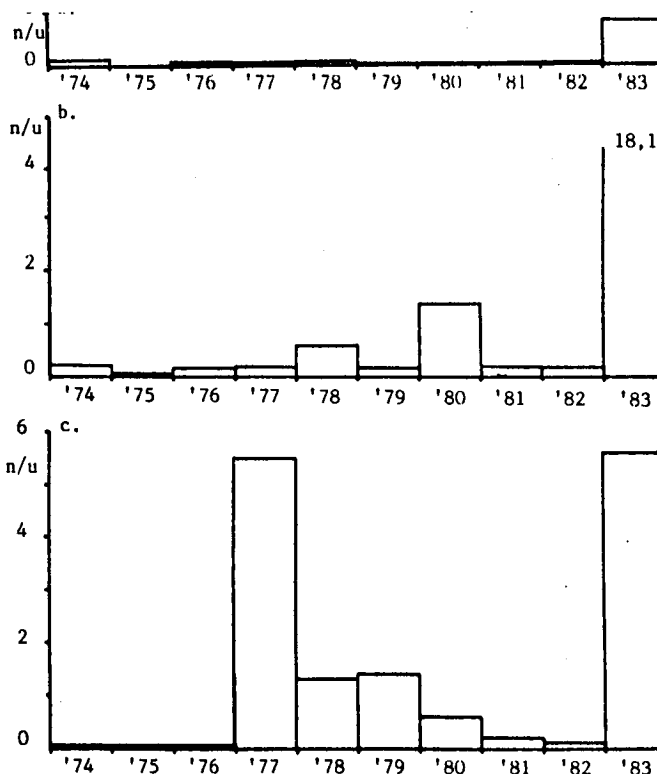
Tabel 1. Totalen en uurgemiddelden van Noordse Stormvogels in het najaar in de jaren 1974/83.

Table 1. Totals and mean numbers per hour of Fulmars in autumn in the years 1974/83.

Ofschoon in alle drie de deelgebieden het uurgemiddelde aan Noordse Stormvogels hoger lag dan in welk voorgaand najaar dan ook (cf. figuren 5.2.1.a/c), liepen de aantallen nogal uiteen: in Zuid Holland 757 exx. (7%), in Noord Holland 8611 exx. (75%) en op de Wadden 2037 exx. (18%). Uit de figuren 5.2.2.a/c blijkt dat, althans in ZH en op de Wadden niet alleen het uurgemiddelde hoger lag dan ooit, maar dat ook het aandeel uren, waarin de soort aanwezig was, buitengewone hoogtes bereikte. In NH lag het presentiepercentage eveneens hoog, maar het verschil was niet zo opvallend. In de herfst van 1978 en 1980 werden zelfs in een hoger aandeel van de waarnemingsuren Noordse Stormvogels gezien dan in 1983, ofschoon het gemiddeld aantal vogels per uur duidelijk lager bleef.

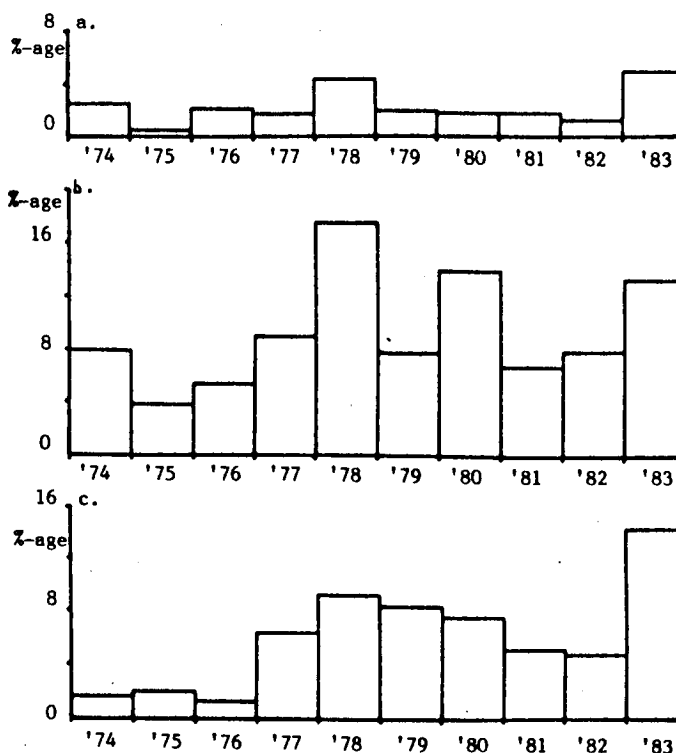
Uit figuur 5.2.3., waarin het trekbeeld over najaar 1983 voor de drie deelgebieden staat geschetst, blijkt duidelijk, dat na een slechts incidenteel voorkomen in jul en aug een grote piek te zien is in alle deelgebieden in de tweede week van sep. Deze piek werd veroorzaakt door ongekende massale verplaatsingen op 12 en 13 sep, die langs de gehele kust opgemerkt werden. Op deze twee dagen werd 86% van alle Noordse Stormvogels van dit najaar vastgesteld. Ook gedurende de rest van sep was de Noordse Stormvogel nog een regelmatige verschijning. In okt en nov bleef het voorkomen beperkt; alleen in het Waddengebied verscheen de soort in okt nog met regelmaat. De laatste Noordse Stormvogels werden op 30 dec op Texel waargenomen (5 Z). De beste uren waren:

Schev	12 sep	06-11 uur	62+188+54+17 Z
		17-20 uur	15+44+18 Z en 7+81+3 N
Noordw	12 sep	06-07 uur	12 Z
		17-18 uur	6 Z en 72 N
Castr	12 sep	13-16 uur	50+180+185 N en 24 Z
	22 sep	15-16 uur	750 Z, 350 N en 200 tp
Hbz	12 sep	13-20 uur	122+405+416+848+905+1530+1486 N
			13 Z en 10 tp
	13 sep	07-12 uur	465+219+193+18+19 N en 3 Z
Texel	12 sep	14-15 uur	4 Z en 91 N
		16-17 uur	1 Z en 254 N
		18-19 uur	184 N
	13 sep	07-09 uur	408+823 N, 2 Z en 10 tp
		14-16 uur	26+74 N

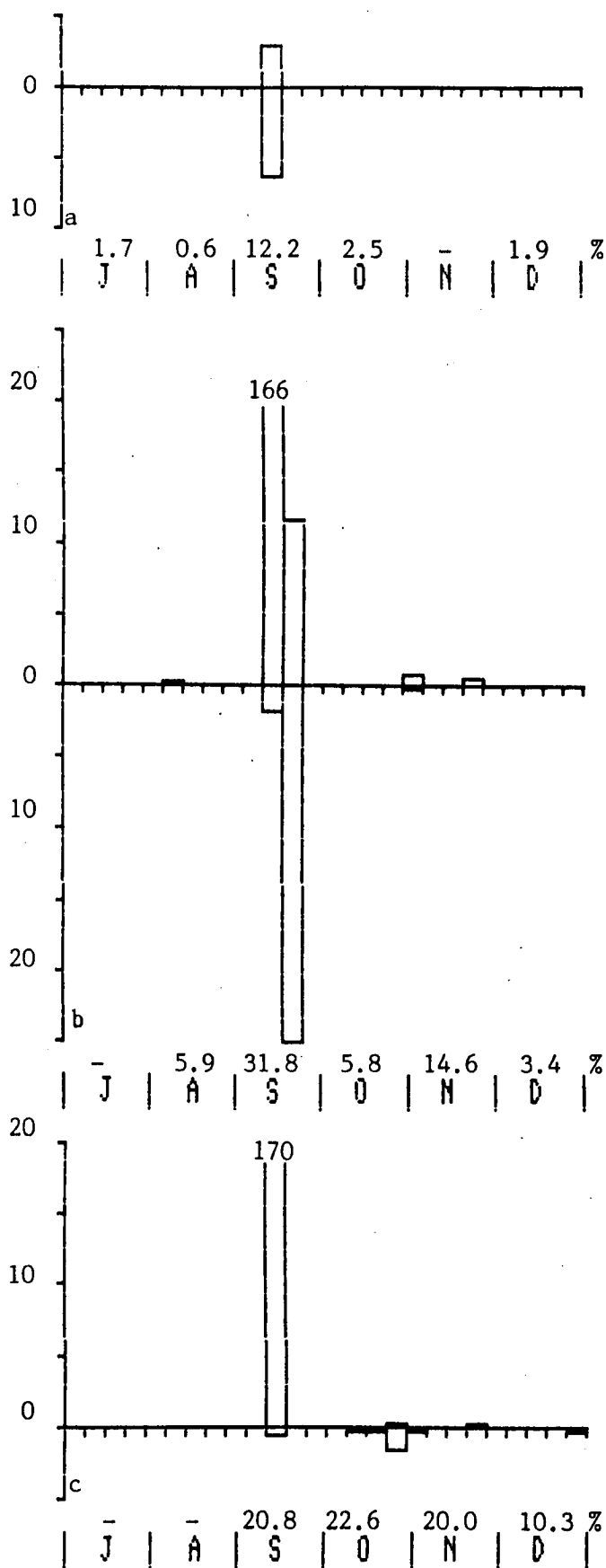
Figuur 5.2.1. Aantallen Noordse Stormvogels per uur in de herfst van 1974/83 voor: a Zuid-Hol. b Noord-Hol. c Wadden

Figure 5.2.1. Numbers of Fulmars per hour in the autumns of 1974/83 in: a Zuid-Holland b Noord-Holland c Wadden Sea area

Figuur 5.2.2. Presentiepercentages van de Noordse Stormvogel in de herfst van 1974/83 voor: a. Zuid-Holland b. Noord-Holland c. Waddengebied

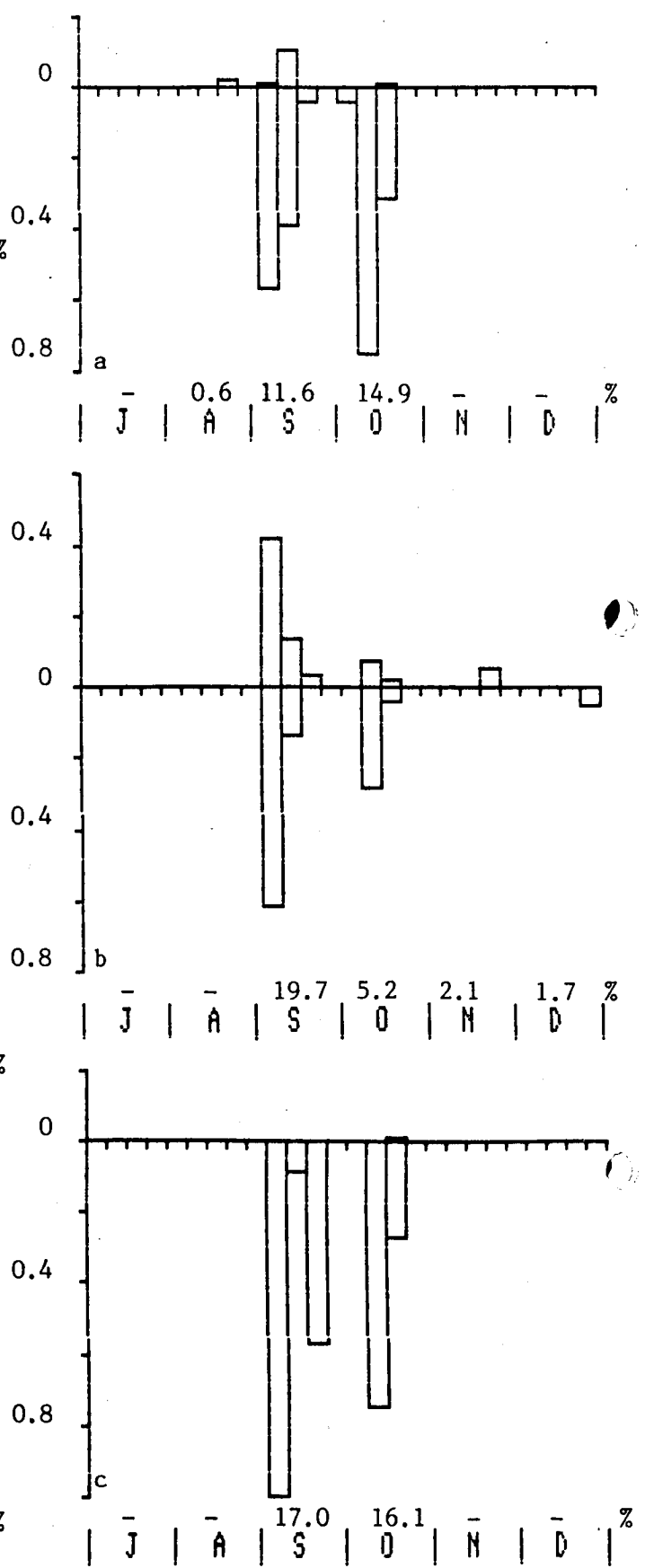
Figure 5.2.2. Percentage of hours in which Fulmars recorded in the autumns of 1974/83 in: a. Zuid-Holland b. Noord-Holland c. Wadden Sea area

Noordse Stormvogel - *Fulmarus glacialis*

- a. Zuid Holland + IJmuiden
- b. Noord Holland
- c. Waddengebied

Figuur 5.2.3. / Figure 5.2.3.

Grauwe Pijlstormvogel - *Puffinus griseus*

- a. Zuid Holland + IJmuiden
- b. Noord Holland
- c. Waddengebied

Figuur 5.4.1. / Figure 5.4.1.

Opvallend is het verschil in vliegrichting op 12 sep bij Schev en Noordw tussen de ochtend en de avonduren. In de ochtend vloog het overgrote deel naar zuid, terwijl in de avond een aanzienlijk deel naar noord vloog. Dit hangt misschien samen met het feit dat de wind 's ochtens WZW was en in de loop van de dag naar NW ruimde (vrijwel alle Noordse Stormvogels vliegen bij storm evenwijdig aan de kust in de richting waarbij ze de meeste tegenwind ondervinden, Camphuijsen & Van Dijk 1983). In de andere twee deelgebieden werden op deze dag 's ochtens slechts enkele exemplaren gezien. Pas nadat de wind naar NW was geruimd, liepen de aantallen hier op.

Overigens komt er voor de verklaring van de overheersende vliegrichting waarschijnlijk meer kijken dan alleen maar de richting van de kustlijn ten opzichte van de windrichting. Zoals vrijwel altijd vloog in ZH slechts 28% noordwaarts, terwijl in NH 88% in die richting vloog. Dit fenomeen treedt elk jaar weer op en wordt ook bij vele andere soorten geconstateerd.

Dat dit jaar ook in het Waddengebied de meeste Noordse Stormvogels naar noord vlogen (93%) is alleen toe te schrijven aan de uitzonderlijke aantallen op 12 en 13 sep bij Texel. Als we deze twee dagen buiten beschouwing laten, vloog het overgrote deel van de Noordse Stormvogels op de Wadden (ook op Texel) naar zuid of west.

Dit najaar gaf meer Noordse Stormvogels te zien dan ooit te voren. Dit was waarschijnlijk het gevolg van bijzondere weersomstandigheden, die een grote groep vogels van koers deed veranderen. Al eerder werd, op iets geringere schaal, een dergelijke uitschieter vastgesteld op Ameland (02 okt 1977, Van Dijk 1978). Gezien het feit dat er naar schatting (Blake et al. 1984) in het Britse Noordzeegebied in 1982 al zo'n 440.000 paren broedden en dat de soort nog altijd toeneemt, kunnen dit soort uitschieters in de toekomst waarschijnlijk met toenemende mate worden verwacht. In sep/okt zijn hierop de kansen het grootst, omdat dan de aantallen in de Noordzee door het uitzwermen van de eerste jaars vogels het hoogst zijn. Later verdwijnen veel jonge vogels in westelijke richting en noordwestelijke richting om in hun derde of vierde levensjaar weer terug te keren naar de wateren rondom hun geboorteplaats (Blake et al. 1984).

Sander Lagerveld & Maarten Platteeuw

5.3. Noordse Pijlstormvogel - *Puffinus puffinus*

Najaar 1983 was met 346 exx. (0.19 per uur) een zeer goed jaar voor de Noordse Pijlstormvogel. Langs de Zuidhollandse kust vloog maar liefst 72.8% (=252 exx.) van het najaarstotaal langs. Voor Noord-Holland en de Wadden was dit resp. 20.5% en 6.6%.

De eerste Noordse Pijlen werden pas gezien op 3 sep te Schev (1 Z en 1 N). De dagen hierna werden de grootste aantallen gezien:

04 sep	Schev	11 Z en 1 N in 6 uren
05 sep	Schev	35 Z in 13 uren
	West-K	71 Z en 1 N in 11 uren
	Hbz	17 Z en 7 N in 8 uren
11 sep	Schev	9 Z en 3 N in 7 uren
	West-K	15 Z en 4 N in 4 uren
	Hbz	3 Z en 7 N in 9 uren

De Noordse Pijlstormvogel was verder in deze maand een regelmatige verschijning. Tot half okt werden nog regelmatig Noordse Pijlen gezien met soms meerdere exx. per uur. Na half okt hield de trek abrupt op. Het laatste exemplaar werd gezien op 20 okt te Schier (1 W).

Leo Stegeman

5.4. Grauwe Pijlstormvogel - *Puffinus griseus*

Zoals uit tabel 2 blijkt kwam dit jaar een eind aan de daling in de aantallen waargenomen Grauwe Pijlstormvogels, die zich sinds 1978 aftekende.

year	1979	1980	1981	1982	1983
number	279	210	139	58	310

Tabel 2. Aantallen waargenomen Grauwe Pijlstormvogels in de herfst van 1979-1983.

Table 2. Numbers of Sooty Shearwaters recorded in the autumn in the years 1979-1983.

Het verloop van de trekbewegingen staat geschetst in figuur 5.4.1. Duidelijk is dat in alle gebieden redelijke aantallen werden waargenomen, hoewel het Waddengebied iets achter bleef bij NH en ZH. Vooral in de eerste twee weken van sep en in de tweede week van okt vlogen veel Grauwe Pijlen langs met als beste dagen:

05 sep	West-K	3 Z	Bergen a. Z.	1 Z
	Schev	34 Z	Hbz	18 Z en 10 N
	Noordw	5 Z		
11 sep	West-K	1 N	Hbz	2 Z
	Schev	23 Z		
11 okt	West-K	2 Z	Texel	14 Z
	Schev	28 Z	Tersch	1 W
	Noordw	1 N		

In nov kwam slechts één Grauwe Pijl langs, te weten op 21 nov aan de Hbz. De laatste waarneming werd verricht op 26 dec (1 Z), eveneens op deze post. Zoals gebruikelijk vielen alle waarnemingen van deze soort samen met harde aanlandige wind.

Sander Lagerveld

5.5. Stormvogeltje - *Hydrobatus pelagicus*

Van deze schaarse doortrekker werden in het najaar van 1983 de volgende (nog door het CDNA te beoordelen) waarnemingen gedaan:

12 sep	Schev	1 Z
13 sep	Hbz	1 N
11 okt	Schev	2 Z

5.6. Vaal Stormvogeltje - *Oceanodroma leucorhoa*

Ook het Vaal Stormvogeltje werd dit najaar in uitzonderlijk grote aantallen waargenomen. Liefst 239 exx. werden geregistreerd. Alleen in de herfst 1978 kwam een vergelijkbaar aantal langs (197). In figuur 5.6.1.

staat aan de hand van het uurgemiddelde het trekbeeld van het Vaal Stormvogeltje gedurende dit najaar weer gegeven. Het eerste exemplaar werd op 3 sep op de Maasvlakte gezien. Hierna werden vrijwel dagelijks Vale Stormvogeltjes gezien tot en met 22 sep. Het hoogste aantal in deze maand werd bereikt op 12 sep bij Schev (43 Z en 2 N), terwijl er op die dag op de andere posten, met uitzondering van de Hbz (1 N), geen enkel exemplaar werd gemeld. Een andere uitschieter in deze maand werd op Tersch geconstateerd op de 22e (6 W, 1 O en 1 tp.). Ook in okt kwamen nog op verscheidene dagen Vale Stormvogeltjes voor de kust, o.a. op:

11 okt	Schev	16 Z
	Noordw	1 Z
17 okt	Schev	21 Z
	West-K	6 Z
	Hbz	3 Z
19 okt	Schev	6 Z, 2 N en 1 tp
28 okt	Schier	16 W

Uit het Waddengebied (Vlie en Schier) werden ook nog in het weekend van 20-22 okt liefst 36 exx. gemeld. Nov leverde nog 6 exx. op, terwijl zelfs nog bij de stormen van eind dec (26e en 31e) in totaal 3 Vale Stormvogeltjes werden gezien bij Schev en aan de Hbz.

Sander Lagerveld

5.7. Jan van Gent - *Sula bassana*

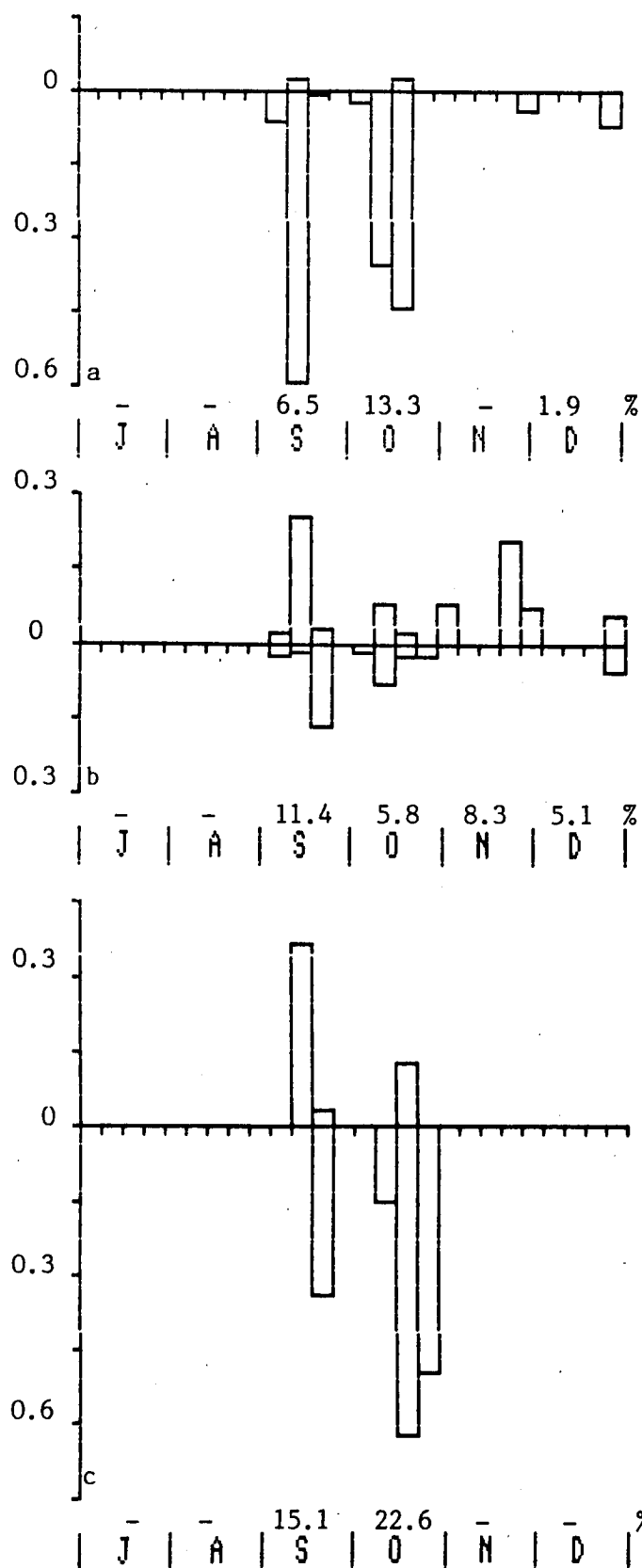
In tegenstelling tot de dit najaar goed vertegenwoordigde stormvogelachtigen, was het aantal Jan van Genten dat vastgesteld werd bijzonder laag te noemen. In jul en aug werden tijdens veel uren Jan van Genten waargenomen, maar de aantallen bleven beperkt tot slechts enkele exx. per uur. In het Waddengebied liepen in aug de aantallen soms tot enkele tientallen per dag op. De eerste grote trekbeweging kwam als gevolg van enkele dagen met westelijke winden begin sep op gang (zie figuur 5.7.1.). Vooral langs de Noordhollandse kust werden deze maand veel Jan van Genten waargenomen:

05 sep	Hbz	23 Z en 473 Z in 9 uren
12 sep	Hbz	286 N in 7 uren

Begin okt werden, zoals gebruikelijk, weer veel Jan van Genten vastgesteld; ditmaal ook in het Waddengebied:

01 okt	Texel	145 Z in 2 uren
05 okt	Castr	78 N in 2 uren
	Hbz	118 N in 3 uren

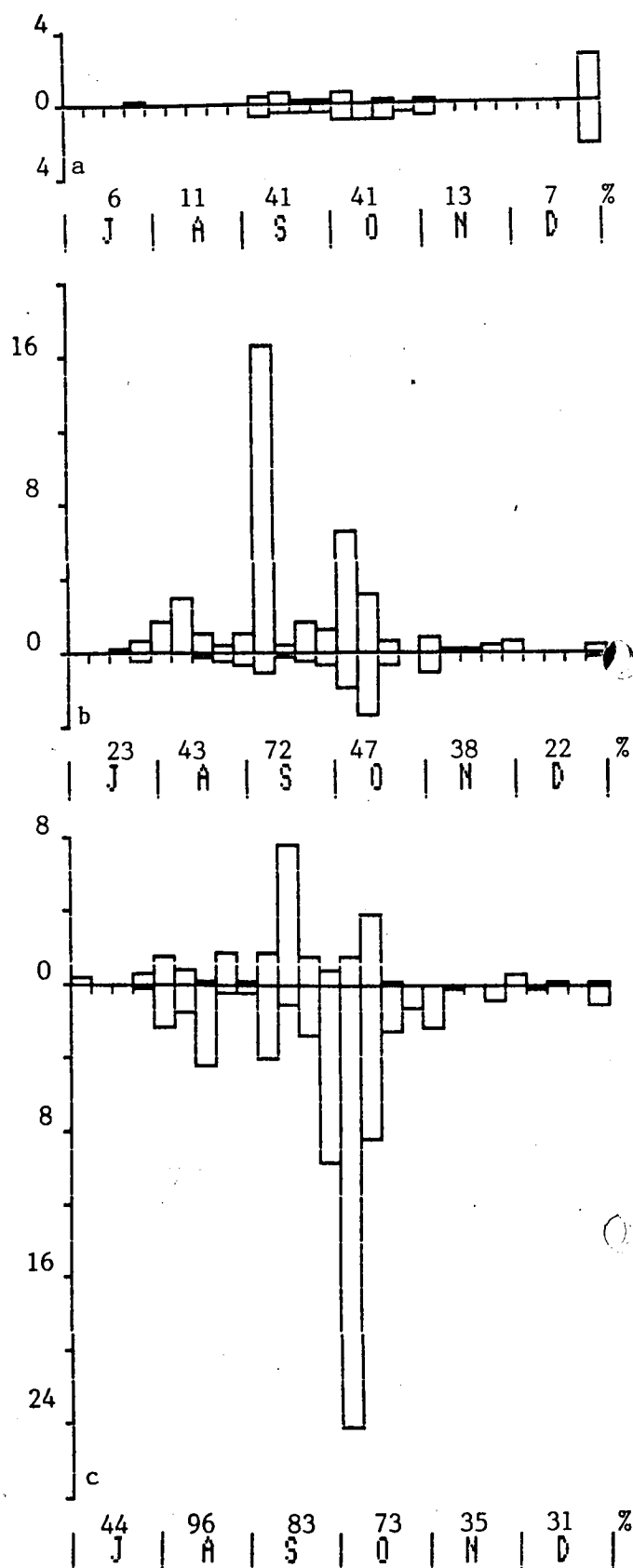
Aan de Zuidhollandse en Zeeuwse kust werden zelden meer dan 10 Jan van Genten per uur gezien. Na okt werd nog slechts sporadisch een exemplaar opgemerkt. Bij de NW-storm in de laatste week van dec werden echter bij West-K nog enkele tientallen gezien (26e 24 Z, 33 N).

Vaal Stormvogeltje - *Oceanodroma leucorhoa*

- a. Zuid Holland + IJmuiden
- b. Noord Holland
- c. Waddengebied

Figuur 5.6.1. / Figure 5.6.1.

Jan van Gent - *Sula bassana*

- a. Zuid Holland + IJmuiden
- b. Noord Holland
- c. Waddengebied

Figuur 5.7.1. / Figure 5.7.1.

year 1974 1975 1976 1977 1978 1979 1980 1981 1982 1983
n/h. 1.96 1.84 3.84 8.08 3.69 9.86 5.74 2.61 4.51 2.47

Tabel 3. Totaal uurgemiddelde van de Jan van Gent in het najaar gedurende 1974-1983.

Table 3. Mean numbers of Gannets per hour in the autumns of 1974-1983.

Uit tabel 3 blijkt duidelijk dat 1983 voor de Jan van Gent inderdaad een zeer slecht najaar is geweest. Alleen in 1974 en 1975 werden nog minder exx. vastgesteld, hoewel er in die jaren in NH relatief weinig werd waargenomen. Het lage aantal van dit najaar kan niet verklaard worden door een geringer aantal stormdagen, omdat ook tijdens NW-stormen minder vogels langs vlogen dan in voorgaande jaren. Vooral in ZH waren de aantallen dit jaar zeer laag. Slechts 786 exx. (0.86 per uur) werden geteld. Alleen in 1974 werden er hier nog minder gezien (441 exx.). Dit najaar viel ook op, dat er zeer weinig ter plaatse aanwezige (fouragerende) vogels werden gezien. In het Waddengebied werden bijvoorbeeld slechts 28 exx. ter plaatse (=1.8%) genoteerd, terwijl in andere jaren soms zelfs groepen van 200 vogels werden waargenomen. Gemiddeld wordt zo'n 10% van het totaal aan Jan van Genten in een najaar als ter plaatse opgegeven.

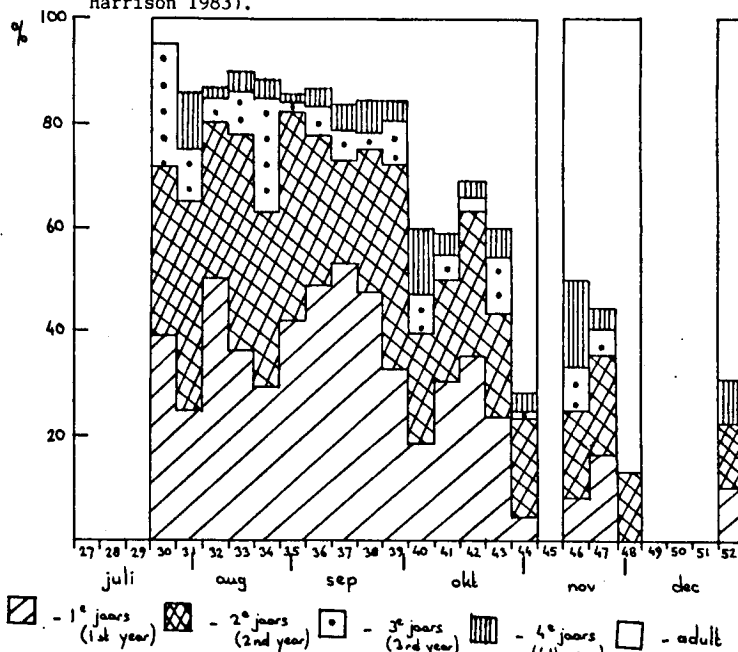
Duidelijk is dat het aantal Jan van Genten, dat bij de Zuidhollandse kust werd gezien, dit jaar ver achter bleef bij NH en het Waddengebied (resp. 0.86, 4.55 en 4.20 exx. per uur). Dit verschijnsel doet zich (in iets minder extreme mate) elk jaar voor. Bij de Meetpost Noordwijk, 9 km. ten westen van Noordwijk, worden echter twee maal zoveel Jan van Genten vastgesteld als bij de Zuidhollandse kustposten (Camphuijsen et al. 1982). Kennelijk zijn Jan van Genten verder zuidelijk in de Noordzee wel degelijk aanwezig, maar komen minder frequent langs de kust voor. Dit zou samen kunnen hangen met het vuile Rijn-water dat hier in zee stroomt, of met de hier geringere diepte van de wateren vlak onder de kust (zie Ruinaard 1977).

Eveneens opvallend is het jaarlijks terugkerende verschil in trekrichting bij de verschillende posten. Vooral bij harde wind uit NW tot N vlogen de meeste Jan van Genten in NH naar het noorden en in het Waddengebied naar het Westen. Ook de Jan van Gent lijkt bij voorkeur in die richting evenwijdig langs de kust te vliegen waarbij de meeste tegenwind wordt ondervonden (Camphuijsen & Van Dijk 1983). Evenmin mag uitgesloten geacht worden dat bij stormdepressies juist de richtingen N en W overheersen, omdat uit de koers geraakte Jan van Genten trachten terug te komen naar open zee. Op dagen met rustig weer leek de 'trek' weinig gericht en is er ongetwijfeld sprake van fouragerende vogels.

In Noord-Holland en het Waddengebied werd een vrijwel gelijk percentage van de Jan van Genten op leeftijd gebracht (resp. 88.2% en 88.6%). In Zuid-Holland lag dit percentage hoger (95.7%). Het aandeel eerste jaars vogels lag in ZH opvallend veel hoger dan in NH en op de Wadden (resp. 54.5%, 39.6% en 30.4%). Ook dit kan een aanwijzing zijn voor het vermoeden dat de fitste vogels niet graag in de Zuidhollandse kustwateren komen vanwege ongunstige ecologische factoren. Zo werden adulte vogels duidelijk meer gezien in NH en het Waddengebied (resp. 29.1% en 33.3% tegen 19.8% in ZH). Opvallend was dat het 4ejaars kleed iets meer werd vastgesteld dan het 3ejaars kleed, wat werd veroorzaakt door een hoog aandeel 4ejaars vogels (8.3%) in het Waddengebied. In andere jaren waren dergelijke gebiedsgebonden verschillen in leeftijdsamenstelling nauwelijks aanwijsbaar.

In figuur 5.7.2. is het verloop van de leeftijdsamenstelling in de loop van het najaar weergegeven. Dit verschilt niet opvallend van dat van andere jaren. Alleen het hoge aandeel eerste jaars vogels was dit najaar een opvallend facet (40% tegen ca. 32% in voorgaande jaren). In jul en aug bestaat het grootste gedeelte van de waargenomen vogels uit 'eerste jaars' (in dit geval 2ekj.) en onvolwassen exx. Het betreft in deze maanden fourageervluchten waarvan wij waarschijnlijk de uitlopers zien. Broedende (dus adulte) vogels maken fourageervluchten tot maximaal 480 km. van de kolonies, maar niet-broedende adulte en onvolwassen vogels maken veel langere fourageervluchten (Nelson 1978). De Nederlandse kust ligt dus niet binnen het bereik van de broedende vogels, maar wel

binnen dat van de onvolwassen en de niet-broedende adulten. Bij deze redenering wordt er vanuit gegaan dat de Jan van Genten die wij zien van Britse afkomst zijn (Yotkshire en ZO-Schotland). Zowel de ringgegevens als het feit dat Noorwegen slechts 1.000 broedparen telt maken dit waarschijnlijk (Nelson 1978 en Harrison 1983).

Figuur 5.7.2. Leeftijdssamenstelling van de Jan van Gent in de loop van het seizoen, alleen berekend voor weken met meer dan 10 exx.

Figure 5.7.2. Age composition of the Gannet during autumn 1983, only calculated for weeks in which more than 10 individuals were recorded.

Als in sep en begin okt de jonge Jan van Genten uitvliegen en zich over de Noordzee verspreiden (Landsborough Thomson 1974 en Nelson 1978) neemt het aandeel eerste jaars vogels voor de Nederlandse kust duidelijk toe (zie figuur 5.7.1., vgl. Camphuijsen & Van Dijk '83). Nadat de jonge vogels zich over de Noordzee hebben verspreid, verdwijnen ze vrij snel naar ZW-Europa en Noord-Afrika om daar hun eerste winter door te brengen. Het aandeel eerste jaars daalt dan ook vrij snel. Bovendien neemt vanaf begin okt het aandeel adulte vogels gestaag toe, omdat deze de kolonies pas verlaten nadat de jongen zijn uitgezwermd. Na eind okt is de trek van Jan van Genten al nauwelijks meer noemenswaard. Al vrij snel na het verlaten van de kolonies trekken de vogels grotendeels naar zuidelijker regionen, hoewel de oudere vogels minder ver gaan dan de eerste jaars (Landsborough Thomson 1974). Hier ligt ook de verklaring voor het feit dat na eind okt steevast meer dan 50% van de waargenomen vogels adult was. In Blavandshuk (Denemarken) werd een overeenkomstig beeld gevonden, maar daar lag het aandeel adulte vogels al vanaf begin okt boven de 50% en was het aandeel eerste jaars veel geringer (Melftofte & Overland 1974). Ook dit zijn waarschijnlijk Britse vogels, omdat de Noorse Jan van Genten meestal via Noord-Schotland zuidwaarts trekken (Nelson 1978). In Blavandshuk werden alleen in sep en okt aantallen van enige betekenis gezien. Jul en aug leverden hier vrijwel geen waarnemingen op. Denemarken lijkt dus net buiten de actieradius van de niet-broeders te liggen. Langs de Belgische kust worden niet veel Jan van Genten gezien (Bulteel & Van der Vliet 1969). Dit lijkt goed aan te sluiten bij de geringere aantallen in het zuiden van ons land.

Leo Stegeman

5.8. Eidereend - *Somateria mollissima*

Ofschoon uit figuur 5.8.1. duidelijk blijkt dat het najaar van 1983 geen exceptionele aantallen Eiders te zien heeft gegeven, is toch besloten voor dit verslag ook eens wat extra aandacht aan deze soort te schenken. Dit is vooral gedaan om de grote verplaatsingen, die in de maand okt op Schier werden vastgesteld, eens apart te belichten in vergelijking met het verschijningspatroon langs de rest van de Nederlandse kust.

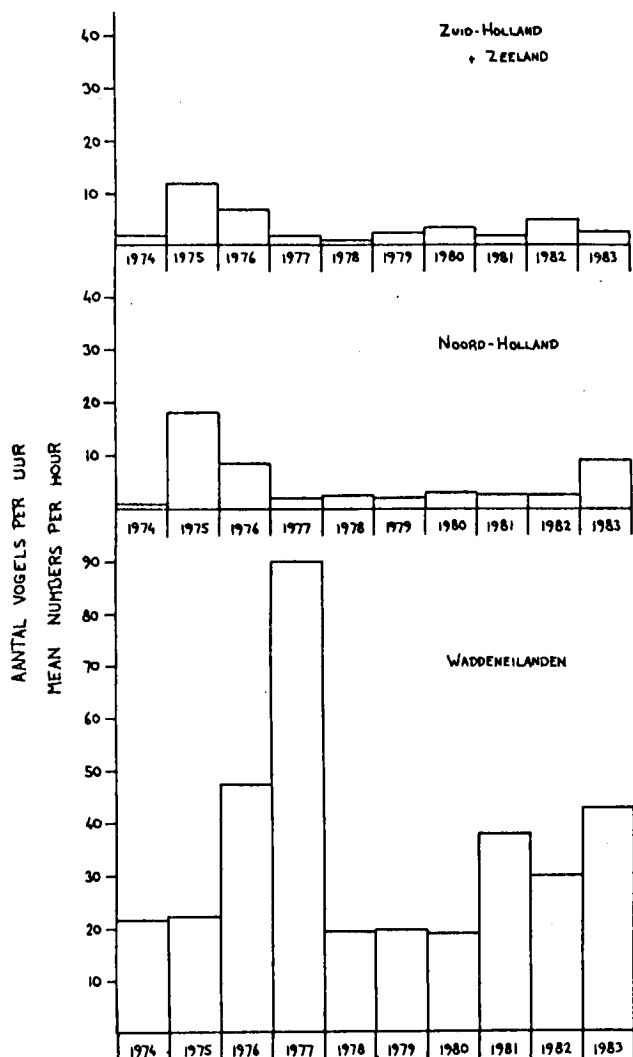
Al op het eerste gezicht valt op, dat langs de Zuid- en Noordhollandse kust veel minder Eiders werden waargenomen dan langs de Noordzeekust van de Waddeneilanden (zie figuur 5.8.2).

Het totaal aantal vogels per uur bedroeg voor de 3 deelgebieden van zuid naar noord resp. 2.5, 8.6 en 43.1 exx. per uur. De vliegrichtingen en de aandelen ter plaatse verblijvende vogels varieerden sterk tussen de diversen deelgebieden (zie tabel 4).

vliegrichting flying direction	gebied (area)		
	Zuid Hol n=3142	Noord Hol n=4108	Wadden n=15.717
Z(W) (S(W))	32%	19%	84%
N(O) (N(E))	25%	76%	14%
tp (non migrating)	43%	4%	2%

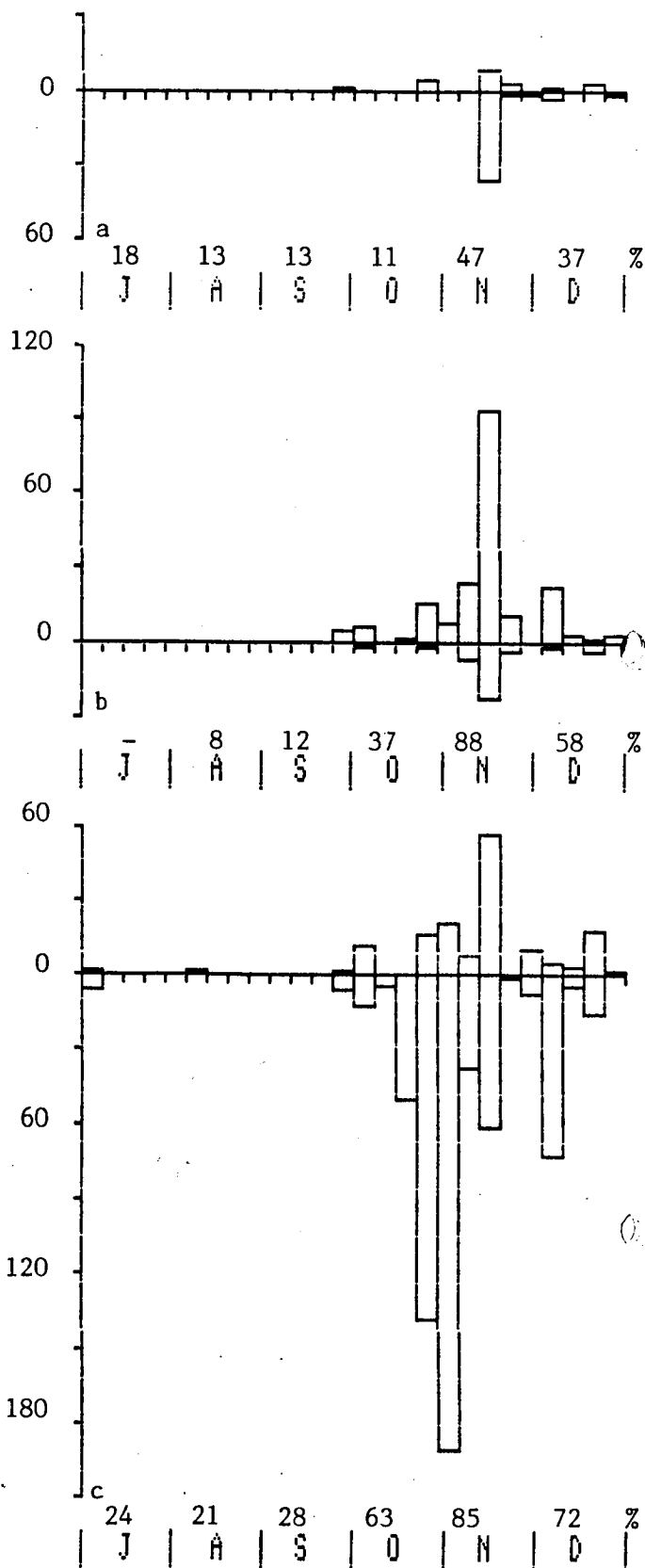
Tabel 4. Verdeling van de vliegrichtingen van Eiders in de drie deelgebieden.

Table 4. Proportions of flying directions of Eiders in each of the three areas.

Figuur 5.8.1. Aantallen Eiders per uur in de najaar 1974-83 in de drie deelgebieden.

Figure 5.8.1. Numbers of Eiders per hour in the autumns 1974-83 in each of the three areas.

Eidereend - *Somateria mollissima*

a. Zuid Holland + IJmuiden

b. Noord Holland

c. Waddengebied

Figuur 5.8.2. / Figure 5.8.2.

De indruk wordt gewekt dat niet alleen verreweg de meeste Eiders niet verder trokken dan het Waddengebied, maar ook dat die vogels die wel verder trokken vaak alsnog terugkeerden (wat het hoge percentage noordwaarts vliegende exx. in Noord-Holland zou verklaren), tenzij ze al te ver naar het zuiden waren afgezaakt. In Zuid-Holland valt het hoge percentage ter plaatse verblijvende vogels op. Dit betreft grotendeels overwinterende groepen bij de pieren van Ihuiden en Schev, waar ze in het rustige water tussen de pieren rusten en op Strandkrabben fourageren. Het hier geschetste beeld, dat in het najaar eigenlijk alleen omvangrijke en gerichte trek van Eiders wordt gezien op de Wadden is al goed bekend uit vroegere jaren (Camphuijsen & Van Dijk 1983).

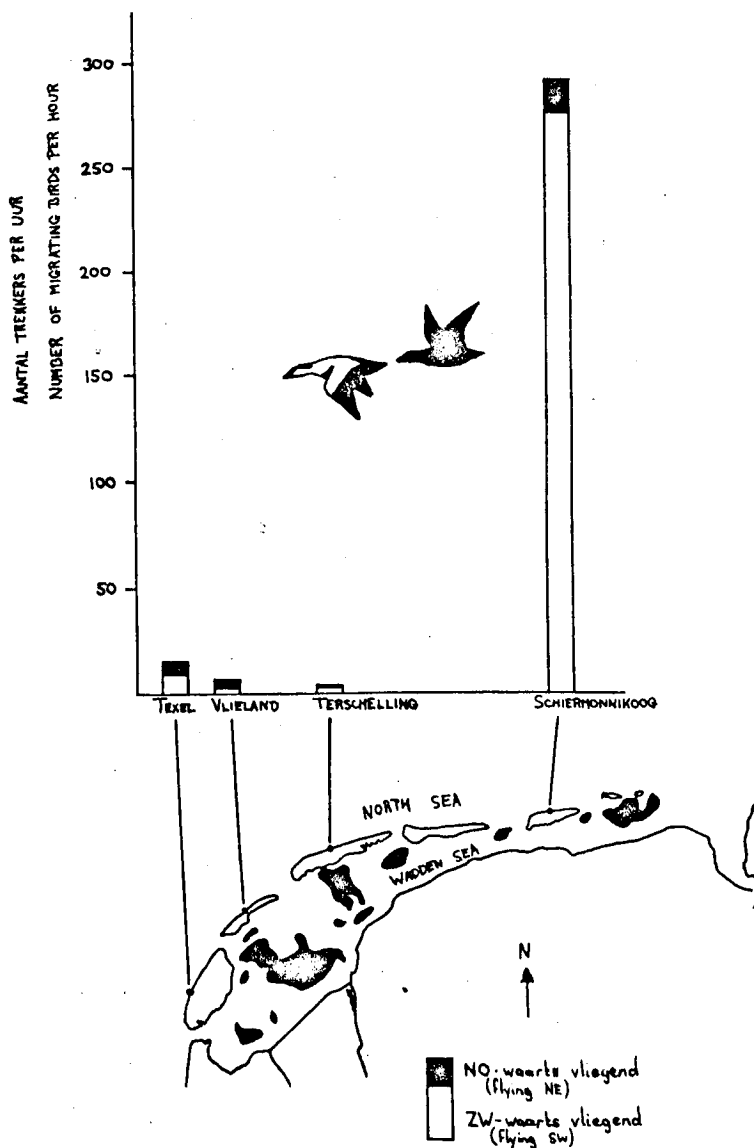
Gezien het gebruikelijke verspreidingspatroon van Eiders in Nederland in het winterhalfjaar en de geografische herkomst uit de Oostzeelanden van het overgrote deel van deze overwinteraars (Swennen 1976), is bovenbeschreven trekbeeld geheel overeenkomstig de verwachting. Verreweg de meeste Eiders blijven in de Nederlandse Waddenzee overwinteren en dit geldt zowel voor de ongeveer 4000 Nederlandse broedparen als voor de Oostzeevogels. Binnen dit gebied zijn de belangrijkste concentraties aanwijsbaar in het centrum van de westelijke Waddenzee tussen Texel, Vlieland en de Friese kust en in tegenwoordig iets mindere mate ten zuiden van Rottum (Swennen 1976, Oranjewoud 1983). Vanwege de duidelijke voorliefde voor de Mossel- en Kokkel gebieden (hun voornaamste voedselbronnen, Swennen 1976) in de geulen van de westelijke Waddenzee zou men ook duidelijke verschillen in aantallen en trekrichting mogen verwachten tussen de verschillende Waddeneilanden. Camphuijsen en Van Dijk (1983) wijzen er reeds op dat de hoogste aantallen trekkende Eiders steeds op de twee oostelijkste eilanden Ameland en Schier worden vastgesteld. Dit verschil is voor 1983 in figuur 5.8.3. in beeld gebracht. Hier worden de gemiddelde aantallen vliegende Eiders per uur in de weken 40 t/m 44 (de maand okt, waarin op de Wadden 80% van alle waargenomen vogels werd geconstateerd, zie ook Camphuijsen & Van Dijk 1983) op vier van de vijf eilanden weergegeven. Schier springt er zeer duidelijk uit met een gemiddelde van bijna 280 vogels per uur naar ZW. In totaal werd in deze maand op dit eiland 71% van alle Eiders gezien (n=12.493), terwijl in dezelfde periode slechts 25% van de uren van Schier afkomstig waren.

Ook de overheersende vliegrichtingen van de langstrekkende Eiders vertonen van west naar oost duidelijke verschillen. Op Texel vloog 56% zuid (n=3289) en op Vlieland 35% (n=381), terwijl op Terschelling en Schier deze aandelen resp. 92% (n=252) en 95% (n=11.698) bedroegen. Ook deze gegevens suggereren nadrukkelijk dat de vogels uit de Oostzee via de Noordzeekust van onze oostelijke Waddeneilanden zeer gericht naar het overwinteringsgebied in de westelijke Waddenzee vliegen en bij doorschieten naar ZW veelal nog een koerscorrectie uitvoeren. Als illustratie van dit laatste zou kunnen dienen de kleine piek in NO-waarts vliegende vogels op de Waddeneilanden die in figuur 5.8.2. in de tweede week van nov aanwijsbaar is, volgend op de massale verplantingen op Schier. Deze piek kwam geheel voor rekening van Texel en viel exact samen met de pieken in N-waarts vliegende vogels in Noord-Holland en in Z-waarts vliegende in Zuid-Holland.

In het Waddengebied overwinteren slechts weinig onvolwassen vogels. Swennen et.al. (1979) telden bijvoorbeeld in jan 1978 in de gehele Waddenzee 110.000 Eiders, waaronder slechts 2 à 3000 één jaar oude vogels. Er is een duidelijke aanwijzing voor de veronderstelling dat de Eiders die in nov verder doorvliegen dan de westelijke Waddenzee voor een groter gedeelte onvolwassen zijn dan die op de oostelijke eilanden in okt arriveren. In het Waddengebied werd van de op geslacht gedetermineerde vogels 60% als mannetje genoteerd (n=13928), wat vergeleken met de 55% mannetjes in de steekproef van Swennen et.al.(1979) wellicht iets aan de hoge kant is. Zowel in Noord- als in Zuid-Holland waren de mannetjes daarentegen veruit in de minderheid (resp. 28%, n=3873 en 27%, n=551). Het is zo dat onder adulte vogels alle mannetjes gemakkelijk als zodanig herkenbaar zijn, terwijl dat bij juveniele en onvolwassen vogels veel moeilijker, zo niet onmogelijk is. De hoge aandelen wijfjes langs de Hollandse kust kunnen dus heel goed een gevolg zijn van het niet onderkennen van de aanwezigheid van alle mannetjes vanwege een hoog aandeel jonge vogels.

Dit is des te waarschijnlijker, omdat onder jonge Eiders de sterfte onder wijfjes hoger lijkt te zijn dan onder mannetjes (Swennen et.al. 1979). Al met al lijkt het er dus op, dat de populatie Eiders die in ons land overwinteren grotendeels adult is en iets meer mannetjes dan wijfjes omvat. In okt komen deze via de Noordzeekust van onze oostelijke eilanden naar het favoriete wintergebied in de westelijke Waddenzee, waarna in nov kleine aantallen grotendeels juveniele en onvolwassen vogels zich verder zuidwaarts langs de Hollandse kust verspreiden.

Marten Plateeuw

Figuur 5.8.3. Aantallen Eiders per uur op de vier verschillende Waddeneilanden in okt 1983 en een kaartje van de winterverdeling in de Waddenzee (zwart zijn concentratiegebieden, naar Swennen 1976).

Figure 5.8.3. Numbers of Eiders per hour on four different Wadden Sea Islands in October 1983 and a map showing the winter distribution of Eiders in the Dutch Wadden Sea (black are the main concentration areas, according to Swennen 1976).

5.9. Summary.

In this first part of the report of autumn 1983 some species are treated in more detail, because of remarkable aspects of their occurrence in this period deserving some more attention than the usual superficial treatment. This season the petrels were unusually numerous, while the Gannet, which normally follows a rather simillar trend, appeared in remarkably low numbers. For these reasons the petrels as well as the Gannet have been selected for special treatment. Furthermore because of some mass migration of Eiders observed in the second half of october on the Wadden Sea island of Schiermonnikoog, this species as well was selected for treatment in this first part, although total numbers per hour were not exceptionally high.

Far the most numerous of the petrel-family this autumn along the Dutch North Sea coast was the Fulmar. This was particularly due to an extra ordinarily large-scale movement on the 12th and the 13th of september, when for example at the Hondsbossche Zeewering in Noord-Holland 6662 individuals were observed in 12 hours flying mainly northwards. Other sides also reported exceptionally high numbers those days, although in the morning of the 12th in Zuid Holland most birds flew south. This was probably caused by the SW wind in the morning which later on changed to NW, so the Fulmars, which usually prefer headwinds (Camphuysen & Van Dijk 1983), changed their flying direction accordingly. The figures 5.2.1. and 5.2.2. show for the three areas Zuid Holland, Noord Holland and Wadden Sea area respectively how exceptional autumn 1983 was. The mean numbers per hour had never been so high in either of the three areas, but the percentage of hours in which a Fulmar was recorded had been higher in Noord Holland in two previous autumns. This means that in this area, although total numbers reached unprecedented levels, the frequency of occurrence was not exceptionally high. The high numbers were almost entirely caused by the mass movement on the 12th of september. In the two other areas Fulmars have been more frequent and numerous than usual during the entire month of september. October and november produced much lower numbers and the last birds were observed on 30th of december on Texel (cf. figure 5.2.3.). Considering the estimated 440,000 breeding pairs of Fulmars in North Sea colonies and the fact that the species is still getting more numerous every year (Blake et.al. 1984) we might expect large-scale movements such as described above (caused by some special hard weather conditions) to occur more frequently in the future. September/october will be the best month, because then the first year birds have left the colonies and have not yet moved out of the North Sea, in which they return in their 3rd or 4th year (Blake et.al. 1984).

Manx Shearwaters occurred in fair numbers (346 individuals), with the majority being seen from the sites in Zuid Holland (72.8%). The majority moved southwards, the best day being the 5th of september in West-Kapelle. No less than 71 birds were observed flying south and one north during 11 hours of observation. Until half october occurrence was frequent. The last Manx Shearwater was seen on the 20th of october.

For the first time since 1979 there was a rise in the number of Sooty Shearwaters recorded. Figure 5.4.1. shows the seasonal pattern for each of the three regions. In all areas fair numbers were seen, although the Wadden Sea area seemed a little bit less favoured than the other two. The majority flew by in the first half of september and the second week of october. November only showed one Sooty Shearwater, but a northwestern gale on the 26th of december brought the last bird of this autumn within sight.

As usual only very few Storm Petrels were observed. Much more numerous was the Leach's Petrel of which 239 individuals have been recorded. Never in Dutch sea-watching history had a number like this been reached. Figure 5.6.1. shows the seasonal pattern of occurrence. The first bird was seen on 3th of september and from that day onwards Leach's Petrels were seen almost daily until the 22nd, the best day being the 12th when in Scheveningen (Zuid Holland) 43 individuals flew south and 2 north. October as well produced some good days like for example the 11th with 16 south at Scheveningen and the 28th with 16 W at Schiermonnikoog. In november 6 birds were recorded and quite exceptional was the occurrence of 3 Leach's Petrels in the heavy westerly storm period in the last week of december.

In spite of all the interesting westerly storms which brought us so many petrels the Gannet had not been seen in such low numbers since autumn 1975. Especially in the southernmost region of Zuid Holland very few Gannets were recorded (786 birds, 0.86 individuals per hour). Furthermore there were hardly any records of foraging, non-migrating birds. For example in the Wadden Sea area only 1.8% of the grand total was recorded as non-migrating, while in normal autumns some 10% of all birds do not migrate. Figure 5.7.1. shows that the bulk of passage took place in september in Noord Holland and in the first week of october in the Wadden Sea area. In all three areas some 90% of all Gannets were identified per age-group. In Zuid Holland more first-year birds and less adult birds were seen than in the two northern regions. This fact, together with the remarkably low numbers in this area, might indicate that the coastal waters of the southern part of Holland is a marginal area which the fittest Gannets avoid. Out at sea at the same latitude twice as many Gannets were recorded during counts from a platform (Camphuysen et.al. 1982), so the paucity of Gannets would be limited to the coastal zone. Figure 5.7.2. shows the age composition during the autumn of 1983. This is the well-known picture of a high percentage of immature birds in summer and early autumn decreasing rapidly in october, when the adult birds leave the colonies and many of the juveniles and immatures move south (cf. Landsborough Thomson 1974, Nelson 1978). A rise in first year birds early september probably reflects the exodus of juveniles from the colonies, while first-year birds from august should be 2nd calendar year birds retaining their brown heads. Observation in Blavandshuk shows much lower numbers of juvenile and immature birds especially in august (Meltotte & Overlund 1974). Apparently the Dutch coast lies still within reach of the summer foraging range of non-breeding birds while the Danish is to far east to be reached frequently by these birds.

Eiders did not occur in exceptionally high numbers this autumn (figure 5.8.1.). Evidently most birds were seen in the Wadden Sea area (figures 5.8.1. and 5.8.2.), where especially in the last two week of october some impressive westward migration was observed. Swennen (1976) has demonstrated the importance of the Dutch Wadden Sea and especially the western part of it as a wintering area for Eiders from the Baltic region. It is therefore hardly surprising that, while thousands of Eiders can be observed flying westwards at the eastern island of Schiermonnikoog, at the islands and at the sites further south and west in Noord Holland and Zuid Holland only insignificant numbers fly by. Another remarkable difference is the main flying direction. While on Schiermonnikoog practically all Eiders move west, on Texel and in Noord Holland a high percentage is flying NE. This may very well be a course correction in order to reach the proper winter area after having been driven too far south and west. In Zuid Holland almost half of the Eiders observed were swimming along the coast and among the flying birds the majority flew SW. Apparently having reached that far south the Eiders do not attempt to return to the Wadden Sea anymore. Swennen et.al. (1979) registered a very low percentage of first-year birds among those wintering in the Wadden Sea ($\pm 3\%$). Furthermore among the adults they found 55% were males. This fits rather well with the 60% males registered during sea-watches in the Wadden Sea area this autumn ($n=13,928$). Along the coast of Noord Holland and Zuid Holland however only 28% ($n=3,873$) and 27% ($n=551$) respectively were recorded as males. Considering that females in general show a higher juvenile mortality than males (Swennen et.al. 1979) and that first-year males cannot properly be distinguished in the field it seems very likely that a large proportion of the Eiders observed south of the Wadden Sea consist of juvenile and immature birds.

5.10. Literatuur.

- Blake, B.F., Tasker, P., Dixon, T.J., Mitchell & Langslow, D.R. 1984. Seabird distribution in the north Sea. Huntingdon, Nature Conservancy Council.
- Bulteel, G. & Van der Vloet, H. 1969. Zeevogelwaarnemingen aan de Belgische kust. *Gerfaut* 59: 192-218.
- Camphuijsen, C.J., Keijl, G. & Ouden, J.E. den 1982. Meetpost Noordwijk 1978-1981. Verslag nr. 1. Gaviidae-Ardeidae. Club van Zeetrekwaarnemers.
- Camphuijsen, C.J. & Dijk, J. van 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-1979. *Limosa* 56: 81-230.
- Dijk, J. van 1978. De trek over zee gedurende de tweede helft van 1977. Club van Zeetrekwaarnemers, Verslag nr. 13.
- Harrison, P. 1983. Seabird: an identification guide. Croom Helm Ltd., Beckenham, Kent.
- Landsborough Thomson, A. 1974. The migration of the Gannet: a reassessment of British and Irish ringing data. *Brit. Birds* 67: 89-103.
- Meltofte, H. & Overlund, E. 1974. Forrekomsten af Suler Sula bassana ved Blavandshuk 1963-71. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 68: 43-48.
- Nelson, J.B. 1978. The Gannet. T. & A.D. Poyser Ltd., Berkhamsted.
- Oranjewoud 1983. Onderzoek naar overwinterende Eidereenden in de westelijke Waddenzee. Petroland B.V., Den Haag.
- Ruinaard, J. 1977. Simultaanzeetrekellingen in het voorjaar van 1976. In Dijk, J. van. De trek over zee gedurende de eerste helft van 1976. Club van Zeetrekwaarnemers, Verslag nr. 10.
- Swennen, C. 1976. Populatie-structuur en voedsel van de Eidereend Somateria m. mollissima in de Nederlandse Waddenzee. *Ardea* 64: 311-371.
- Swennen, C., Duiven, P. & Reyrink, L.A.F. 1979. Notes on the sex-ratio in the Common Eider Somateria mollissima (L.). *Ardea* 67: 54-61.